

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ОРЛОВ ЮРІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК 343.9

**ПОЛІТИКО-КРИМІНОЛОГІЧНА ТЕОРІЯ
ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор **Литвинов Олексій Миколайович**, Харківський національний університет внутрішніх справ, завідувач кафедри кримінального права та кримінології факультету №1.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України **Голіна Володимир Васильович**, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права;

доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України **Денисова Тетяна Андріївна**, Академія Державної пенітенціарної служби, професор кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології;

доктор юридичних наук, старший науковий співробітник **Бусол Олена Юріївна**, Національна юридична бібліотека, старший науковий співробітник відділу обслуговування інформаційними ресурсами.

Захист відбудеться 21 жовтня 2016 року о 09.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Л. Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Л. Ландау, 27).

Автореферат розісланий 15 вересня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Влада і людина, держава і суспільство – антропологічні константи, діалектика зв'язків яких завжди відображала єдність і протиріччя самої людської природи, сутнісних сил особистості, що виявляє себе, передусім, в упорядкованій, унормованій соціальності. Власне, весь процес розвитку людства демонструє поступове та постійне ускладнення як фундаменту, так і каркасу соціальної конструкції. В ній з об'єктивною необхідністю питання джерел, форм, методів і напрямів реалізації державної влади як у концептуальному, так і в прикладному зрізі все більше інтегруються до сфер осмислення та практичного утвердження гуманістичної домінанти владарювання, до формування цілісної особистості, не відірваної від засобів виробництва, від важелів впливу на прийняття значущих для суспільства рішень. У цьому вбачається втілення загальної закономірності цивілізаційного розвитку, стрижнем та метою якого є людина.

На жаль, на сьогоднішній день доводиться констатувати, що міра утвердження антропоцентристських начал у владних відносинах місцевого, регіонального та глобального рівнів лишається недостатньою для стримування наростання кримінальної загрози. Остання разом із загрозою екологічних катастроф є однією з масштабних та небезпечних для прогресивного розвитку і українського суспільства, і населення нашої планети в цілому. Вочевидь, сьогодні світ стоїть на формаційному порубіжжі, а його посткапіталістична панорама виявляє альтернативи, далеко не кожна з яких сумісна із баченням гуманістичної перспективи.

У розумінні основних сучасних проблем соціогенезу виходимо з того, що політика, перебуваючи у діалектичній єдності з економікою, культурою, правом, наразі є потужним генератором кримінальної активності як політичної, так і позаполітичної феноменологічної природи. Враховуючи функціональне навантаження на політичні інститути в механізмі соціального управління, деструктивні ефекти їх дисфункцій (в тому числі й від політичної злочинності) поширюються на всі без виключення сфери суспільних відносин, продукуючи в них протиріччя, зокрема, криміногенного характеру. І це є не виключна чи тимчасова, а іманентна властивість політики, інтенсивність прояву якої багато в чому залежить від належного кримінологічного забезпечення її формування та реалізації. Це ставить перед сучасною наукою низку завдань, серед яких одним з пріоритетних є вироблення теоретичних засад комплексного й системного зниження криміногенного потенціалу політики та підвищення її кримінально-превентивних спроможностей.

Викладені вище обставини у своїй сукупності засвідчують актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Широкий спектр політико-кримінологічної проблематики репрезентований працями таких зарубіжних вчених, як В. М. Бурлаков, Я. І. Гілінський, С. Вібер, Г. М. Горшенков, Б. Ингрехем, П. О. Кабанов, Дж. Роебак, А. Л. Сморгунова, О. Терк, В. Чеймблїз, С. Шафер, Д. А. Шестаков й деяких інших. На монографічному рівні проблемам сутності та протидії політичної злочинності були присвячені кандидатські дисертації А. Ф. Кулакова (2002 р.), В. О. Чірікіна (2003 р.) і докторська дисертація П. О. Кабанова (2008 р.). Серед вітчизняних науковців у вказаному напрямі наукового

пошуку зосереджували свою увагу О. М. Бандурка, В. І. Борисов, О. Ю. Бусол, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Н. А. Зелінська, П. В. Когут, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, Г. В. Маляр, А. А. Музика, В. М. Попович, Є. Л. Стрельцов, П. Л. Фріс, В. Б. Харченко, В. І. Шакун, О. Ю. Шостко та ін. В цьому контексті звертають на себе увагу монографії фундаментального значення під авторством В. І. Шакуна – «Влада і злочинність» (1997 р.), Н. А. Зелінської – «Політичні злочини в системі міжнародної злочинності» (2003 р.), О. М. Литвака – «Держава і злочинність» (2004 р.), В. М. Дрьоміна – «Злочинність як соціальна практика: інституціональна теорія криміналізації суспільства» (2009 р.), О. М. Бандурки – «Про владу та злочинність» (2012 р.), докторська дисертація О. Ю. Бусол за темою «Протидія корупційній злочинності в Україні у контексті сучасної антикорупційної стратегії» (2015 р.). В них ґрунтовно розглянуто теоретичні та прикладні питання сутності політичного злочину у міжнародно-правовій системі координат, а також відтворення політичної злочинності, різних форм симбіозу державно-владних і злочинних практик, криміналізації політичних еліт.

Віддаючи належне вже сформованому науковому доробку, все ж слід визнати, що феномен політичної злочинності лишає чимало граней, які не знайшли свого опису, пояснення в літературі. Більше того: як і будь-який інший різновид кримінальної активності, політична – виявляє динамізм, адаптивність до змінюваного соціального контексту, реагує на заходи протидії, що актуалізує потребу у виробленні новітніх, сучасних знань про неї, а також наукових засад проактивного підходу до превентивної діяльності.

Також варто вказати й на те, що політична злочинність хоча і є суттєвим, але не єдиним проявом і фактором дисфункції політики, її деінституціоналізації. Практично не дослідженими є такі політико-кримінальні феномени як політичні переслідування, репресії, терор, а також політичні детермінанти загальної злочинності тощо. Ї досі не сформовано концептуальних параметрів функціонування політичної системи із врахуванням кримінологічної складової, які б, на базі узгодженого термінологічного апарату, методології, уніфікованої політико-кримінологічної стратегії і тактики, забезпечили єднання відособлених досліджень і конкретних заходів на єдиній гносеологічній та праксеологічній платформі. Усунення фрагментарності знань в означеному аспекті та формування синтетичної політико-кримінологічної теорії протидії злочинності – нагальна потреба сучасної кримінології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження узгоджується з: а) положеннями розділу 4 Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12.01.2015 року № 5/2015; б) положеннями розділу 4 Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 року № 501/2015; в) п. 5.16 додатку 5 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 року № 275; г) п. 5.1 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016–2019 років, схвалених рішенням

Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 24 квітня 2015 року; д) комплексною темою наукових досліджень кафедри кримінального права та криминології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ на 2014–2018 роки – «Протидія злочинності кримінально-правовими та криминологічними засобами» (номер державної реєстрації 0113U008195).

Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ від 28.12.2012 року (протокол № 10).

Мета і задачі дослідження. *Метою* дослідження є формування завершеної політико-криминологічної теорії протидії злочинності як системи знань про сутність, прояви та детермінанти криминогенності політики, протидію політичній злочинності й політичним криминогенним факторам, а також напрямів і форм використання засобів політичного управління в кримінально-превентивних цілях.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні *задачі*:

- визначити поняття, предмет та цілі політико-криминологічної теорії протидії злочинності;
- дослідити вітчизняний та зарубіжний досвід політико-криминологічних досліджень;
- сформуванати методологічні засади дослідження політико-криминологічних проблем;
- надати загальнотеоретичну характеристика криминогенності політики;
- визначити поняття та дослідити природу політичного злочину;
- надати класифікацію політичних злочинів;
- охарактеризувати національний (внутрішньодержавний) вимір оцінок політичних злочинів;
- охарактеризувати міжнародний вимір оцінок політичних злочинів;
- дослідити феномен політичної злочинності;
- надати характеристику політичному переслідуванню як політико-кримінальному феномену;
- визначити сутність та прояви політичних репресій і терору як політико-кримінальних феноменів;
- дослідити феномен особистості політичного злочинця та надати його типологічну характеристику;
- сформуванати систему наукового знання про загальні закономірності та конкретно-історичну специфіку детермінації політичної злочинності;
- визначити основні види та охарактеризувати зміст політичних факторів злочинності в Україні;
- розробити систему базових заходів деструкції детермінаційного комплексу політичної злочинності;
- надати доктринальну характеристику політико-криминологічній технології масового спротиву;
- розробити наукові засади реалізації стратегічного підходу до нейтралізації політичних факторів злочинності в Україні;

- визначити зміст та напрями реалізації політичного антикриміналізму як доктринальної складової кримінологічної політики;
- охарактеризувати стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практик та сформулювати пропозиції щодо їх застосування в Україні;
- виявити, описати фактори обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці в Україні та розробити рекомендації щодо послаблення їх дії.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері протидії злочинності політико-кримінологічними засобами.

Предметом дослідження є політико-кримінологічна теорія протидії злочинності.

Методи дослідження обрані з урахуванням його мети, завдань та предмету й формують тривірневу систему прийомів і способів пізнання. Філософський рівень представлений методологією діалектичного детермінізму. Його принципи, закони і категорії, що складають гносеологічне підґрунтя застосування діалектичного методу загалом, визначили загальне бачення дослідницької проблематики, композицію наукового пошуку. Так, принципи всезагального універсального зв'язку, історизму та системності використовувались для визначення закономірностей відтворення політичної злочинності та інших політико-кримінальних феноменів, їх трансформації і детермінації (підрозділи 2.2–2.5, 3.1, 3.2). Використання закону діалектичного протиріччя стало у нагоді для пояснення сутності криміногенності політики, релятивізму природи політичного злочину, а також прогнозування факторів обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці (підрозділ 1.4, 2.2, 5.3).

На загальнонауковому рівні застосовано комплекс формально-логічних прийомів теоретичного пізнання. Метод гіпотези, абстракції, синтезу, індукції і дедукції забезпечили можливість формування загальної композиції дослідження, його вузлових наукових проблем, методології (підрозділи 1.1–1.3). Метод порівняння було використано для зіставлення різних нормативних і теоретичних підходів до розуміння сутності політичного злочину (підрозділи 2.1, 2.2, 2.4). Застосування методів структурно-функціонального, системного аналізу, моделювання надало змогу здійснити опис і пояснення криміногенних властивостей політичної системи, політичного режиму, їх окремих складових (підрозділ 1.4), а також сформулювати концепцію зниження криміногенності політики (підрозділи 4.1, 4.2, 5.1, 5.2). Завдяки методу типології вдалося надати розгорнуту характеристику особистості політичного злочинця (підрозділ 2.6).

Спеціально-науковий рівень дослідження репрезентований низкою конкретно-соціологічних методів, а також прийомів пізнання правових явищ. Вивчення експертних оцінок сприяло визначенню чинників оцінок політичних злочинів у міжнародному вимірі, окремих детермінант політичної злочинності, специфіки протидії їх відтворенню, а також факторів обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці в Україні (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 4.2, 5.3). Невключене соціологічне спостереження масового протестного руху 2013–2014 рр. дозволило надати доктринальну характеристику політико-кримінологічній технології масового спротиву (підрозділ 4.1). Контент-аналіз використовувався для дослідження

документальних джерел кримінологічної інформації про чинники міжнародної оцінки політичних злочинів (підрозділ 2.2), зміст, методи політичних репресій, терору (підрозділ 2.5), окремі фактори політичної злочинності (підрозділ 3.1).

Юридико-догматичний метод та метод системно-структурного аналізу застосовувались для тлумачення норм права при виявленні правових факторів політичної злочинності, політико-правових детермінант загальної злочинності та виробленні заходів їх нейтралізації (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2, 4.2, 5.3).

Емпіричну базу дослідження склали дані державної статистичної звітності – матеріали Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; копії документів партійного обігу Всесоюзної комуністичної партії більшовиків (ВКП(б)), Комуністичної партії Радянської Союзу щодо особливостей реалізації політичних переслідувань, політичного терору й репресій; копії процесуальних документів (в тому числі – документальних доказів злочинів) Міжнародних військових трибуналів у Нюрнберзі, Токіо, Міжнародних трибуналів по Руанді та колишній Югославії; експертні оцінки 25 працівників дипломатичної служби України з досвідом роботи у закордонних дипломатичних установах, а також 45 працівників Служби безпеки України; результати невиключеного соціологічного спостереження масового протестного руху в Україні протягом листопада 2013 – лютого 2014 рр.

Правовою основою дослідження є Конституція України, нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, акти міжнародних організацій тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Вперше на дисертаційному рівні розроблена комплексна політико-кримінологічна теорія протидії злочинності. Основні положення, які складають новизну дослідження, полягають в тому, що:

вперше:

– визначено гносеологічну природу, структуру і завдання політико-кримінологічної теорії протидії злочинності як цілісної системи ідей, понять, категорій і зв'язків між ними, що описують, пояснюють сутність та прояви політичного злочину, політичної злочинності, закономірності її детермінації, особливості політичного злочинця та політичних факторів злочинності, визначають практичні рекомендації щодо їх нейтралізації (зниження інтенсивності дії), а також формують концептуальні засади протидії злочинності засобами політичного управління;

– надано доктринальну характеристику політико-кримінологічній технології масового спротиву, яку запропоновано розуміти як методологічно виважений комплекс виключних заходів, що здійснюються на основі цілеспрямованих та в цілому керованих правомірних дій значної кількості людей з метою схилити керівництво держави до прийняття/неприйняття певного політичного рішення, яке підтримується переважною більшістю населення країни та ґрунтується на крайній необхідності припинення кримінальної активності політичних еліт;

– розроблено доктринальну модель комплексно-неординарної стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності, що виражає загальну спрямованість діяльності на стабілізацію криміногенної обстановки, інтегроване зростання

антикримінального потенціалу політики з одночасним зниженням внутрішньо- та зовнішньо-системних її протиріч, конфліктогенних аспектів функціонування;

– сформовано парадигму політичного антикриміналізму як умовно автономну доктринальну складову кримінологічної політики, яка виражається у комплексі ідей, принципів, світоглядних диспозицій щодо політики, які забезпечують науково обґрунтовану зорієнтованість її інститутів на досягання загальносоціальних цілей кримінально-превентивного значення;

– надано характеристику таким факторам обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці в Україні, як інертність системи протидії злочинності, політична децентралізація та посилення ролі місцевих еліт, комерціалізація політичних відносин, знедержавлення легітимності; розроблено систему заходів послаблення їх впливу на основі реалізації кримінологічної моделі державно-приватного партнерства;

удосконалено:

– поняття політичного злочину, під яким запропоновано розуміти передбачене законом про кримінальну відповідальність, умисне, суспільно небезпечне діяння, що вчинене у сфері політики суб'єктом злочину та спрямоване на отримання, утримання, реалізацію, розширення, зміцнення політичної влади як цього суб'єкту, так і інших осіб, соціальних груп, організацій та/або з метою впливу на прийняття чи утримання від прийняття представниками вищих і центральних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій (їх органів) рішень, нормативно-правових актів, їх скасування чи зміни, та/або помсти за політичну діяльність;

– кримінологічну класифікацію політичних злочинів, в результаті чого виділено 24 різновиди політичних злочинів з відповідними підвидами за 7 критеріями: способом вчинення, змістом політичної мети, спрямованістю злочинних дій по відношенню до держави, за рівнем визнання протиправності та масштабом суспільної небезпечності політичних злочинів, по відношенню до територіальних меж державного суверенітету, за політико-інституціональною соціально деструктивною властивістю, особливостями мотивації, за зовнішніми ознаками політико-ідеологічної спрямованості; окремо досліджено феномен політичної корупції, виділено та охарактеризовано 11 типів її злочинних проявів на підставі 3 критеріїв: за характером діяння та змістом послуги, що надається як результат політичного корупційного діяння; за сферою політичних відносин, в яких відтворюються корупційні практики: за характером відносин між суб'єктами корупційних діянь;

– наукове знання про релятивізм оцінок, а також про конструктивістську природу політичних злочинів, в результаті чого надано опис та обґрунтовано різні закономірності у внутрішньодержавному та міжнародному вимірі оцінок політичних злочинів, їх, як правило, відтермінований характер, що виражає залежність суспільної думки про злочинність або правомірність політичної діяльності від часових й світоглядних чинників;

– кримінологічне поняття політичного переслідування, під яким запропоновано розуміти діяльність, що полягає у застосуванні до особи (або групи осіб) законних та/або незаконних різнорідних, функціонально спільних заходів

впливу, об'єднаних політичною чи політично зумовленою метою та які тягнуть за собою соціальні обтяження та/або спричиняють фізичну, моральну чи матеріальну шкоду; визначено, що воно може двох видів політико-правове та політико-дискримінаційне; останнє у вузькому розумінні визначено як протиправний прояв дискримінації особи чи групи осіб за ознакою їх політичної активності чи політичних поглядів; у широкому – як інструмент конструювання суспільно-політичної думки чи контролю у сфері політико-корпоративного управління, який застосовується з метою збереження стабільності політичної кон'юнктури та/або консолідації політичної сили, та/або забезпечення локального її переважання у політичному протистоянні;

– характеристику політичного терору як політико-кримінального феномену, який визначено як цілеспрямовану, системну, планомірну діяльність державних (або квазідержавних) органів щодо здійснення узаконеного масового насильства над громадянами з метою фізичного знищення частини населення, елімінації ідеологічного плюралізму із суспільного життя та забезпечення, таким чином, бажаних для правлячої еліти параметрів внутрішньополітичної безпеки в умовах утвердження її влади;

– методологію дослідження політико-кримінологічних проблем, на філософському рівні якої запропоновано застосувати положення діалектичного детермінізму, феноменологічного підходу; на загальнонауковому – методи абстрагування, порівняння, моделювання, системного аналізу, типологічний метод; на спеціально-науковому – положення соціального конструктивізму, цивілізаційного й діяльнісного підходів, генеалогії злочинності із широким застосуванням соціологічних, юридико-догматичного методів, а також кримінологічного моделювання;

– типологічну характеристику особистості політичного злочинця, в результаті якої виділено та описано 14 основних типів політичних злочинців та 11 відповідних підтипів за 5 базовими критеріями типізації: мотивація, характер цілепокладання, спосіб вчинення злочину, відношення до чинного політичного режиму, місце особистості злочинця в соціальній структурі;

– наукове знання про політичні фактори злочинності як чинники широкоформатного соціально-управлінського впливу політико-економічної, політико-правової та політико-культурної природи, адаптація суспільства до яких має своїм наслідком позаполітичну кримінальну активність окремої частини населення;

– стратегічний підхід до практико зорієнтованого теоретичного синтезу структурно-функціональних складових політичної та кримінально-превентивної діяльності, в результаті чого охарактеризовано наукові засади антикризової партнерської стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практик за європейсько-континентальною моделлю;

дістало подальшого розвитку:

– системний опис та пояснення ступеню розробленості політико-кримінологічних досліджень у працях вітчизняних і зарубіжних вчених минулого та сучасності, в результаті чого обґрунтовано, що існуючі напрацювання, поряд зі своєю значущістю та фундаментальністю, вирізняються фрагментарністю по

відношенню до цілісного політико-кримінологічного знання, чим зумовлюється потреба у відповідному теоретичному узагальненні та подальшому розвитку;

– знання про криміногенність політики як її властивість відтворювати політичну злочинність та фактори детермінації загальної злочинності, в результаті чого надано опис і пояснення детермінаційних зв'язків між недоліками структурно-функціональних складових політичної системи і кримінальними практиками як політичного, так і позаполітичного характеру; досліджено вплив типу політичного режиму на стан злочинності;

– система аргументів на користь використання інтегративного підходу в дослідженні природи та проявів політичної злочинності як історично мінливого, статистично стійкого, релятивного, соціального феномену, що виражається у масових суспільно небезпечних, предметно політичних практиках, форми прояву яких мають кількісно-якісний вираз у понадсумативній сукупності різнорідних злочинів, а також злочинній діяльності;

– знання про сутність політичних репресій, під якими запропоновано розуміти інструмент збереження, підтримання сприятливої (бажаної) для керівництва держави внутрішньополітичної кон'юнктури, збереження її монополії на політичну владу шляхом масового застосування законних та/або незаконних політико-дискримінаційних заходів управлінського, організаційно-правового, ідеологічного, економічного, фізичного характеру;

– наукове положення про детерміністичну природу політичної злочинності як прояву та, водночас, причину дисфункції політики, в якій поєднується вплив соціально-економічних, економіко-природничих, культурно-психологічних, управлінських психолого-маніпулятивних, правових, політико-кон'юнктурних факторів;

– концептуальне обґрунтування системного зниження криміногенності політики, яке охоплює ідеологічні, економічні, інформаційно-безпекові, правові, політичні заходи, що реалізуються за двома напрямками: протидія політичній злочинності та політичним криміногенним факторам.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки та пропозиції, які містяться у дисертації, можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої розробки наукових проблем системного зниження криміногенності політики, удосконалення стратегій протидії політичній злочинності, а також відтворенню політичних криміногенних факторів (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у діяльність Кримінологічної асоціації України від 20 травня 2016 року);

– у правотворчості – для надання пропозицій у розробці, кримінологічному обґрунтуванні та прийнятті Закону України «Про кримінологічну експертизу нормативно-правових актів і їх проектів», а також вдосконалення положень Кримінального кодексу України та Закону України «Про державно-приватне партнерство»;

– у правозастосовній діяльності – для надання пропозицій щодо вдосконалення діяльності органів дипломатичної служби України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, політичних партій і громадських організацій щодо запобігання політичним злочинам;

– у навчальному процесі – при викладанні курсу «Кримінологія», «Кримінальне право України» та похідних від них спеціальних курсів у юридичних вищих навчальних закладах й факультетах, а також при написанні монографій, підручників, посібників (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 10 травня 2016 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконане здобувачем самостійно, викладені положення, що виносяться на захист, розроблені автором особисто. У публікації, виконаній у співавторстві з О. М. Ігнатовим у фаховому виданні, здобувачем особисто здійснено кримінологічний аналіз кількісних показників злочинів проти авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, встановлено та обґрунтовано вплив на їх відтворення, а також протидію факторів організаційно-управлінського та політичного характеру. Власні теоретичні розробки здобувача у науковій статті, опублікованій у співавторстві, становлять 80 %. У колективному довідковому виданні з кримінології дисертант є одноосібним автором окремих статей, в яких визначається поняття та сутність політичного злочину, політичної злочинності, політичної кримінології. У науковій статті, опублікованій у співавторстві з А. Є. Голубовим, К. С. Ізбаш та О. О. Пановою, здобувачем особисто запропоновано авторське поняття організованої злочинності, сформовано перелік цілей, напрямів і заходів протидії їй. Власні теоретичні розробки здобувача у цій праці, опублікованій у співавторстві, становлять 70 %.

У науковій статті, опублікованій у співавторстві з Д. М. Миронюком, здобувачем розроблено авторське поняття кримінологічної ефективності правового регулювання, встановлено її критерії, а також стратегічні й тактичні цілі, форми діяльності щодо її забезпечення в контексті реалізації кримінологічної політики. Власні теоретичні розробки здобувача у цій праці, опублікованій у співавторстві, становлять 70 %.

Наукові ідеї та розробки співавторів опублікованих праць у дисертації не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження оприлюднені на 13 науково-практичних конференціях, в тому числі й міжнародних: «Противодействие ксенофобии, экстремизму и терроризму в современном обществе» (м. Севастополь, 21 березня 2012 р.), «Роль права та закону у сучасному суспільстві» (м. Київ, 22–23 вересня 2012 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні» (м. Харків, 19 квітня 2013 р.), «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (м. Київ, 18–19 травня 2013 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 17 квітня 2014 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 23 травня 2014 р.), «Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 7–8 листопада 2014 р.), «Кримінально-правові та адміністративні засади підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями проти громадського порядку та моральності підрозділами ОВС України» (м. Харків, 21–22 листопада

2014 р.), «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (м. Київ, 26 березня 2015 р.), «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції» (м. Харків, 3 квітня 2015 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 22 травня 2015 р.), «Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття: етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Харків, 19 лютого 2016 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» (м. Харків, 19 травня 2016 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 47 наукових працях, у тому числі 1 монографії, 19 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, 6 статтях, опублікованих у наукових виданнях іноземних держав, 7 статтях, опублікованих у друкованих засобах масової інформації, наукових збірках, 13 тезах наукових доповідей, 1 довідковому виданні.

Структура дисертації відповідає її меті й задачам та складається з переліку умовних позначень, вступу, п'яти розділів, які об'єднують сімнадцять підрозділів та шість пунктів, висновків, списку використаних джерел, двох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 477 сторінок. Основний текст – 400 сторінок. Список використаних джерел містить 675 найменувань і займає 72 сторінки. Додатки займають 5 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок із програмами, планами, темами наукових досліджень, описується рівень наукової розробленості, визначаються об'єкт, предмет, мета, задачі дослідження, його методологічні й методичні засади, основні складові наукової новизни, висвітлено практичне значення одержаних результатів, наведено відомості про апробацію та публікації автора, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Гносеологічні засади політико-кримінологічної теорії протидії злочинності» складається з чотирьох підрозділів. У *підрозділі 1.1 «Поняття, предмет та цілі політико-кримінологічної теорії протидії злочинності»* надається пояснення пізнавальної сутності і призначення політико-кримінологічної теорії протидії злочинності, під якою запропоновано розуміти систему ідей, понять, категорій і зв'язків між ними, що описують, пояснюють природу та прояви політичного злочину, політичної злочинності, закономірності її детермінації, особливості політичного злочинця та політичних факторів злочинності, визначають практичні рекомендації щодо їх нейтралізації (зниження інтенсивності дії), а також формують концептуальні засади протидії злочинності засобами політичного управління. Її структуру складають чотири основні логічно взаємопов'язані предметні блоки наукової інформації: 1) методологія політико-кримінологічної теорії; 2) категорії, зв'язки та закономірності інституціональної взаємодії політики і злочинності; 3) протидія злочинності засобами політичного управління; 4) модельні засади реалізації політико-кримінологічної теорії.

Основною метою політико-кримінологічної теорії протидії злочинності є виявлення, системний опис та пояснення феноменів і проявів криміногенного та антикримінального потенціалів політики, інституціональних засад інтеграції політичної і кримінологічної практик, а також сприяння, на цій підставі, в усуненні фрагментарності наукового знання про взаємозв'язки злочинності та політики, кримінологічної діяльності та політичного управління.

У підрозділі 1.2 «Вітчизняний та зарубіжний досвід політико-кримінологічних досліджень» здійснено аналіз та узагальнення наявних політико-кримінологічних розробок. Встановлено та описано генезу наукового пошуку вирішення проблем політичної злочинності від часів античності (ідеї Аристотеля, Платона, Протагора та ін.) й дотепер. Окрему увагу приділено політико-кримінологічним поглядам вчених епохи Просвітництва (К. А. Гельвеція, П. Гольбаха, Г. Гроція, Ш.-Л. Монтеск'є та ін.), в яких фіксується продовження класичної античної лінії об'єктивного ідеалізму, розвиток теорії природного права, права націй на самовизначення й захист своїх публічних інтересів та прагнення на цій основі до обмеження сваволі не лише більшості громадян чіткою мірою їх свободи, вираженої у праві, а й волі правителів, держав на міжнародній арені як запоруки загальної рівності та справедливості соціального управління і міждержавних відносин.

Виявлено, що підвищена увага до політико-кримінологічних проблем припадає на кінець XIX – початок XX ст. Відмічаються праці низки дореволюційних юристів – Є. М. Анучіна, М. Н. Гернета, Ф. Гроссе, М. А. Неклюдова, М. М. Полянського, П. П. Пусторослева, Є. М. Тарновського, С. С. Ушеровича, а також Ч. Ломброзо, Р. Ляскі, Г. де Тарда та інших вчених, в яких репрезентовано результати кримінологічних досліджень політичної злочинності та політичних злочинців у дусі позитивістської традиції.

Суттєвий внесок у розвиток політичної кримінології протягом 70–90-х рр. XX ст. внесли такі зарубіжні кримінологи як С. Вібер, М. Ерман, Дж. Коулман, Д. Ліберман, Р. Лундман, Дж. Роебак, О. Терк, С. Шафер, С. Шейнголд, В. Чеймбліса та ін. В їх працях розроблювалися проблеми як суто теоретичного, фундаментального, так і прикладного характеру, присвячені державним та антидержавним злочинам, політичній корупції тощо.

Потужна наукова розробка політико-кримінологічної проблематики відмічається в працях представників невсько-волзької кримінологічної школи: Ю. С. Апухтіна, В. М. Бурлакова, Г. М. Горшенкова, О. П. Данилова, С. У. Дикаєва, А. І. Долгової, П. О. Кабанова, Н. Ф. Кузнєцової, В. В. Лунєєва, В. С. Овчинського, А. Л. Сморгунової, В. С. Устінова, Д. А. Шестакова, В. О. Шабаліна та інших російських кримінологів.

В Україні періоду незалежності до різних аспектів відтворення політичної злочинності в різні часи зверталися О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Н. А. Зелінська, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, Г. В. Маляр, Є. Л. Стрельцов, П. Л. Фріс, В. В. Циганова, В. І. Шакун, О. Ю. Шостко та інші вчені. В той же час, існуючі напрацювання, поряд зі своєю значущістю та фундаментальністю, вирізняються фрагментарністю по відношенню до цілісного політико-

кримінологічного знання, що і зумовлює потребу у відповідному їх теоретичному узагальненні та подальшому розвитку.

Підрозділі 1.3 «Методологія дослідження політико-кримінологічних проблем» присвячено опису та поясненню методологічних засад дослідження явищ і процесів політико-кримінологічної природи. Філософський рівень методології представлений світоглядно-операціоністським базисом діалектичного детермінізму. Його закони та категорії забезпечують можливість системного, історично й логічно обґрунтованого бачення явищ та феноменів соціодинаміки у єдності загального, особливого та одиничного. Також доведена доцільність застосування феноменологічного підходу, який передбачає оперування методами ейдетичної редукції та епохе.

Загальнонауковий рівень методології дослідження політико-кримінологічних проблем репрезентований такими прийомами пізнання, як абстрагування, порівняння, моделювання, типологічний метод, метод системного аналізу. Обґрунтовано, що спеціально-науковий рівень методології ґрунтується на положеннях філософського і загальнонаукового рівнів та охоплює комплекс гносеологічних настанов, принципів соціального конструктивізму, цивілізаційного й діяльнісного підходів, генеалогії злочинності із широким застосуванням соціологічних, юридико-догматичного методів, а також кримінологічного моделювання.

У *підрозділі 1.4 «Криміногенність політики: загальнотеоретична характеристика»* досліджено поняття та складові криміногенності політики як її властивості відтворювати політичну злочинність і фактори детермінації загальної злочинності (політичні криміногенні фактори). Надано опис та запропоновано обґрунтування детермінаційних зв'язків між недоліками структурно-функціональних елементів політичної системи та кримінальними практиками як політичного, так і позаполітичного характеру. Визначено залежність між типом політичного режиму та загальними рисами стану злочинності. Доведено, що демократичні політичні режими, враховуючи їх природу, продукують переважно ненасильницьку політичну злочинність внутрішньополітичного деструктивного значення та проявів. В державах же з тоталітарним, авторитарним політичними режимами переважають детерміновані ними насильницькі політичні злочини. Доводиться, що політичний режим є такою соціально-правовою, інституційною субстанцією, яка визначає не лише специфіку проявів, спрямованості політичної злочинності, а й загальнокримінальної, які, в свою чергу, мають зворотній вплив на режим.

Розділ 2 «Політико-кримінальні феномени» містить шість підрозділів. Підрозділи 2.1. та 2.2 включають по два пункти. У *підрозділі 2.1 «Концепція політичного злочину»* здійснено узагальнення та критичний аналіз існуючих визначень політичного злочину, виявлено та описано наукові проблеми щодо розуміння його феномену, запропоновано варіанти їх вирішення.

У *пункті 2.1.1 «Поняття та природа політичного злочину»* сформовано та обґрунтовано інтегративний підхід до виявлення сутнісних рис політичного злочину, оперування яким дозволило запропонувати таке його поняття: це передбачене законом про кримінальну відповідальність, умисне, суспільно небезпечне діяння, що вчинене у сфері політики суб'єктом злочину та спрямоване на отримання, утримання, реалізацію, розширення, зміцнення політичної влади як цього суб'єкту, так і інших осіб, соціальних груп, організацій та/або з метою впливу

на прийняття чи утримання від прийняття представниками вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій (їх органів) рішень, нормативно-правових актів, їх скасування чи зміни, та/або помсти за політичну діяльність.

Пункт 2.1.2 «Класифікація політичних злочинів» присвячено дослідженню багатогранності природи політичного злочину через опис і пояснення розмаїття його проявів з використанням методу фасетної класифікації. Використовуючи сім основних критеріїв класифікаційного поділу, виділено 24 види політичних злочинів з відповідними підвидами.

Окремо досліджено феномен політичної корупції, під якою запропоновано розуміти різновид суспільно-політичних інституційних кримінальних практик, що відтворюються у поведінці політичних акторів (їх представників) та полягають у використанні ними у злочинний спосіб своїх офіційних повноважень, або злочинного ненасильницького впливу на носіїв таких повноважень, з метою отримання, утримання, зміни політичної влади. Здійснено типологію форм проявів політичної корупції, в результаті чого виділено такі типи: тіньовий лобізм, лоґролінг, міжфракційний транзитивізм, блокування прийняття політичних рішень за відсутності ознак лоґролінгу, електоральна корупція та ін.

У *підрозділі 2.2 «Релятивізм в оцінці політичного злочину: національний (внутрішньодержавний) та міжнародний виміри»* порушуються проблеми неоднозначності, відносності в оцінках злочинності та правомірності політичних практик як у внутрішньодержавному, так і міжнародному вимірах. У *пункті 2.2.1 «Національний (внутрішньодержавний) вимір оцінок політичних злочинів»* на підставі аналізу законодавства про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні обґрунтовується така властивість оцінки політичного злочину як її відтермінований характер. Останній виражає залежність суспільної думки про злочинність або правомірність політичної діяльності від часових й світоглядних чинників. Водночас встановлено, що перелік політичних злочинів хоча і не є жорстко фіксованим та далеко не вичерпується тільки злочинами проти основ національної безпеки, в межах національного законодавства він встановлюється з достатньою чіткістю, згідно телеологічного та історико-політичного тлумачення кримінально-правових норм.

У *пункті 2.2.2 «Міжнародний вимір оцінок політичних злочинів»* наголошується, що міжнародний вимір оцінок політичних злочинів виявляє залежність від низки факторів, які об'єднані в три групи: правові, політичні та культурні. Правові фактори визначають юридичну систему координат, в якій відбувається первинне орієнтування суб'єктів міжнародних відносин, зацікавлених та/або зобов'язаних надати оцінку діянню як політичному злочину чи правомірній поведінці. Вона має дві умовні нормативні підсистеми: а) міжнародне кримінальне право; б) право міжнародної відповідальності. Не дивлячись на значну кількість їх правових джерел, обґрунтовується превалювання саме політичних факторів в оцінці фактичних обставин справи та наданні юридичної кваліфікації. Вони визначаються неоднорідністю міжнародних політичних акторів та їх інтересів.

На формування політичної позиції суб'єктів міжнародного права щодо застосування конкретного права для визначення правомірності чи протиправності

актів держав і їх посадових осіб впливають такі чинники: а) геополітична вага (значення) суб'єкту надання оцінки; б) характер взаємин держави (організації), яка надає оцінку, із винною стороною – державою, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння; в) характер взаємин суб'єкта надання оцінки з потерпілою стороною – певною державою чи групою держав; г) конкретно-історичний політичний момент, який визначається актуальними геополітичними, регіональними й індивідуальними інтересами суб'єктів надання міжнародно значущої оцінки діяльності окремих держав, їх керівників; д) прогнозовані політичні, економічні, екологічні, військові, антропологічні наслідки, що можуть настати за низкою сценаріїв конкретних форм конфронтації з винною стороною як реакції на вчинене нею міжнародне правопорушення, а також з урахуванням політичних наслідків притягнення її вищих посадових осіб до кримінальної відповідальності із застосуванням механізмів міжнародної юстиції.

Культурні фактори оцінки політичних злочинів у міжнародному вимірі – група фундаментальних чинників соціогенезу, що віддзеркалює в міжнародній політиці його найбільш глибинні засади, визначає сценарії розвитку соціальних систем та й, зрештою, людства в цілому. Наголошено на криміногенних ризиках необґрунтованих оцінок функціонування окремих політичних режимів, що тягнуть за собою політико-економічну, військову, культурну експансію. Відстоюється думка про необхідність: а) деталізації міжгалузевої правової регламентації міжнародно-правової відповідальності держав і кримінальної відповідальності винних посадових осіб; б) звуження політико-правової дискреції за рахунок більшої формалізації ознак складів злочинів і міжнародно-протиправних діянь, а також правосуб'єктності міжнародних органів правосуддя.

У *підрозділі 2.3 «Феномен політичної злочинності»* наведено додаткові аргументи на користь використання інтегративного підходу в дослідженні природи та проявів злочинності. Оперування ним дозволило сформулювати поняття політичної злочинності: це історично мінливий, статистично стійкий, релятивний, соціальний феномен, що виражається у масових суспільно небезпечних, предметно політичних практиках, форми прояву яких мають кількісно-якісний вираз у понадсумативній сукупності різномірних злочинів, а також злочинній діяльності. Доведена наявність процесів трансформації феномену політичної злочинності, умотивованої переважно ідеологічними факторами, у деідеологізований конструкт з приматом корисливості чи іншої інструментальної спрямованості. Обґрунтовано, що політична злочинність, будучи залученою до механізмів самодетермінації злочинності взагалі, є гносеологічно автономним криміногенним фактором.

У *підрозділі 2.4 «Політичне переслідування як політико-кримінальний феномен»* досліджено сутність політичного переслідування як гносеологічно автономного політико-кримінального феномену. Під ним запропоновано розуміти діяльність, що полягає у застосуванні до особи (або групи осіб) законних та/або незаконних різномірних, функціонально спільних заходів впливу, об'єднаних політичною чи політично зумовленою метою та які тягнуть за собою соціальні обтяження та/або спричиняють фізичну, моральну чи матеріальну шкоду. Ця діяльність не є однорідною охоплює політико-правове (легальне) та політико-дискримінаційне переслідування.

У вузькому розумінні політико-дискримінаційне переслідування бачиться як різновид політичного переслідування, що є проявом дискримінації особи чи групи осіб за ознакою їх політичної активності чи політичних поглядів певного змісту. В залежності від специфіки внутрішньої детермінації політико-дискримінаційне переслідування диференційоване на цілераціональне, цінніснораціональне та корпоративно-узвичаєне.

Політико-дискримінаційне переслідування у широкому розумінні становить інструмент конструювання суспільно-політичної думки чи контролю у сфері політико-корпоративного управління, що застосовуються з метою збереження стабільності політичної кон'юнктури та/або консолідації політичної сили, та/або забезпечення локального її переважання у політичному протистоянні.

Підрозділ 2.5 «Політичні репресії та терор як політико-кримінальні феномени» присвячено дослідженню таких синтетичних форм політико-кримінальних практик як політичні репресії та терор. Під політичними репресіями запропоновано розуміти інструмент збереження, підтримання сприятливої (бажаної) для керівництва держави внутрішньополітичної кон'юнктури, збереження її монополії на політичну владу шляхом масового застосування законних та/або незаконних політико-дискримінаційних заходів управлінського, організаційно-правового, ідеологічного, економічного, фізичного характеру. Оскільки сутністю репресій неодмінно залишається дискримінація за політичною ознакою, не дивлячись на наявність чи відсутність законодавчої бази, такі практики слід визнати неправовими та, у кримінологічному значенні, – політично злочинними.

Політичний терор визначено як цілеспрямовану, системну, планомірну діяльність державних (або квазідержавних) органів щодо здійснення узаконеного масового насильства над громадянами з метою фізичного знищення частини населення, елімінації ідеологічного плюралізму із суспільного життя та забезпечення, таким чином, бажаних для правлячої еліти параметрів внутрішньополітичної безпеки в умовах утвердження її влади. Характеризуючись безпосередніми насильницькими формами реалізації, терор має стратегічну віддалену мету, яка екстраполюється не лише на сферу політичних відносин, а й на культурно-психологічну.

У *підрозділі 2.6 «Особистість політичного злочинця: типологічна характеристика»* здійснено критичний аналіз існуючих в науці підходів до типології політичних злочинців. На цій підставі сформовано авторську типологію, яка включає 5 базових критеріїв, за якими виділено 14 основних типів політичних злочинців.

В залежності від мотивації злочинної діяльності запропоновано розглядати чотири типи політичних злочинців – ідейний, корисливий, нігілістичний та ігровий. За характером цілепокладання – раціональний та ірраціональний (патологічний). За способом злочинної діяльності – агресивний, експансіоністський, обманний (політичний шахрай) та комбінований. За відношенням злочинця до чинного політичного режиму – бунтар та консерватор. В залежності від місця особистості злочинця в соціальній структурі – елітарний та ординарний. В межах зазначених типів виділено та охарактеризовано 11 відповідних підтипів.

Розділ 3 «Політико-криміногенна детермінація» містить розподілене за двома підрозділами дослідження криміногенності політики крізь призму кримінологічного вчення про детермінацію кримінальної активності. Зроблено загальний висновок про взаємозалежність процесів відтворення політичної злочинності та генерації політикою факторів загальної злочинності. Останні багато в чому змістовно й функціонально перетинаються, зберігаючи при цьому гносеологічну автономність, обумовлену доцільністю специфікації кримінально-превентивної практики.

У підрозділі 3.1 «*Детермінація політичної злочинності*» відстоюється думка про те, що політична злочинність є проявом та, водночас, причиною дисфункції політики, тобто чинником її деінституціоналізації і суміжних соціальних інститутів. З огляду на це, серед детермінант політичної злочинності виділено, описано та пояснено такі їх групи як соціально-економічні, економіко-природничі, культурно-психологічні, управлінські психолого-маніпулятивні, правові, політико-кон'юнктурні.

Серед іншого акцентовано увагу на криміногенній ролі олігархізації політики, утвердження ринкового типу соціального характеру, а також соціально-економічній стратифікації. Відносна жорсткість соціальної структури й міри інтенсивності внутрішньоструктурної мобільності в сучасному українському суспільстві дає підстави для констатації зв'язку між характером злочинно-політичної активності та приналежністю політичного актора до певної соціальної групи, класу, страти. Цей зв'язок виявляється при аналізі злочинності представників влади (державно-чиновницького апарату), опозиційної (змішаної – бунтарсько-корупційної) та електоральної злочинності.

Встановлено та обґрунтовано, що виснаження природних ресурсів на фоні збереження політичного впливу фінансово-промислових груп на національному та міжнародному рівні є суттєвим чинником детермінації політичної злочинності. При цьому ключова проблема полягає в тому, що природні ресурси розглядаються суб'єктами ринкових відносин не як складова середовища життя, а як економічний фактор. Це – глибинні психологічні константи світової економічної культури, які зумовлюють несприятливі прогностичні сценарії і щодо тенденції погіршення стану довкілля, і щодо політико-кримінальної активності. Загальні контури останньої визначаються природою конфлікту держави, громадянського суспільства з одного боку та соціально безвідповідальних корпорацій – з іншого. Його розвиток виявляє залежність від таких політико-географічних чинників: 1) міри реального суверенітету держави як ступеня зовнішньої та внутрішньої незалежності від впливу великого бізнесу; 2) наявності запасів корисних копалин, в т.ч. і особливо прісної води; 3) дестабілізаційного потенціалу, що ґрунтується на наявності передумов розвитку внутрішньополітичних, етнічних, релігійних конфліктів всередині держави, функціональності правоохоронних органів, збройних сил. Ці ж фактори визначають ступінь політико-кримінальної віктимності держав і народів.

Культурно-психологічні фактори політичної злочинності визначаються низкою фундаментальних трансперсональних характеристик конкретного суспільства. До їх деструктивних складових віднесено: масова психологія споживацтва й корисливості, маргіналізація, поширення соціальної

несправедливості, агресивна демонстрація нерівності, глобальний конфлікт культур й цивілізацій. Щодо сучасного українського суспільства окремо наголошено на політико-криміногенній ролі аномії, яка складається на базі конфлікту патерналізму й індивідуалізму суспільної політичної та економічної свідомості.

Вельми специфічною групою чинників політичної злочинності є психолого-маніпулятивні фактори, в основі яких знаходяться технології безструктурного управління. Їх основними засобами є дезінформація, активне конструювання соціальної дійсності (в тому числі й через інститути пропаганди, цензури), закріплення когнітивної ригідності населення тощо.

Правові фактори політичної злочинності проявляються у трьох основних формах: а) невідповідність правового імперативу ціннісним установкам у сфері публічного інтересу певної, умовно значної частини населення держави; б) невідповідність ціннісної основи правового імперативу однієї держави світоглядним засадам правового регулювання іншої; в) прогалини у правовому регулюванні політичних відносин. Серед останніх акцентовано увагу на небезпечності збереження неурегульованості інститутів лобістської діяльності та кримінологічної експертизи нормативно-правових актів. Також суттєву криміногенну роль відіграють й прогалини в порядку формування виборчих списків партій згідно з положеннями Закону України «Про вибори народних депутатів», а також в порядку верифікації, ідентифікації текстів законопроектів, щодо яких відбувається голосування на засіданнях ВРУ та текстів законів, які безпосередньо підписує голова ВРУ та відправляє на підпис Президентові.

Політико-кон'юнктурні фактори політичної злочинності – група суспільних протиріч, що формуються на підставі конфлікту інтересів політичних акторів. Їх характер та інтенсивність дії залежить від таких обставин: а) наявності об'єктивних передумов для дестабілізації суспільно-політичної ситуації; б) кількості та фінансової потужності опозиційних політичних сил, їх стратегічних і тактичних цілей, спрямованості, зв'язків з іноземними суб'єктами – державами, організаціями, корпораціями тощо; в) рівня політичної і загальної культури чиновницької еліти, її зв'язки з організованими злочинними угрупованнями; г) рівня політичної культури населення; д) стану функціональної спроможності правоохоронних органів.

Конфліктні внутрішньоструктурні параметри діяльності організованих злочинних угруповань, репрезентованих політико-економічною елітою, тим чи іншим чином, прямо чи опосередковано афілійованою з публічною адміністрацією вищого, центрального та місцевого рівнів мають суттєвий криміногенний потенціал, що відбивається на системі національної безпеки, формуючи загрози її ключовим компонентам.

У підрозділі 3.2 «Характеристика політичних факторів злочинності в Україні» досліджено політичні фактори злочинності на доктринальному та прикладному рівнях з використанням емпіричного матеріалу, акумульованого в політичній історії та сучасності України. Завдяки оперуванню методологією структурного функціоналізму зроблено висновок, що загальна злочинність генерується соціальною системою як реакція адаптації до управлінських умов, що задаються політичною підсистемою. Надалі адаптивні форми соціальних (кримінальних) практик набувають інтегративних значень та впливають на

поглиблення дисфункції політики через структурний синтез органів державної влади та організованих злочинних угруповань, детермінацію політичної злочинності. Стабілізація функціонування суспільства, що досягається на певному етапі цього поступу з урахуванням економічних, правових й культурних чинників, зумовлює закріплення й підтримання діяльнісних зразків, типових політико-кримінальних та суто кримінальних практик.

Застосування теорії конфлікту для пояснення сутності та криміногенних проявів протиріч між політичною та рештою соціальних підсистем дозволило виділити, описати та обґрунтувати три блоки політичних факторів злочинності: політико-економічні, політико-правові, та політико-культурні. Наголошено на особливій ролі геополітичних факторів злочинності, здійснено їх концептуальний аналіз.

У розділі 4 «Зниження криміногенності політики» виділено два підрозділи, в яких досліджуються проблеми протидії політичній злочинності та нейтралізації політичних криміногенних факторів.

Підрозділ 4.1 «Концептуальні засади протидії політичній злочинності» вміщує два пункти, присвячені пошуку оптимальних шляхів і заходів зниження політико-кримінальної активності. У пункті 4.1.1 «Система базових заходів деструкції детермінаційного комплексу політичної злочинності» систему заходів протидії політичній злочинності поділено на п'ять основних їх блоків (підсистем): ідеологічні, економічні, інформаційно-безпекові, правові, політичні.

Відстоюється думка, що первинним етапом на шляху реформування загальносоціального рівня протидії політичній злочинності є наукове забезпечення його політико-ідеологічної основи та її реалізація через систему освіти, практичну діяльність в межах інститутів соціальної пам'яті, мас-медіа. Основним змістом цієї діяльності є формування, укріплення суспільно-політичної свідомості, розвинені форми якої здатні закласти у її носіїв тенденції до деструкції тих основ суспільного співжиття, які в науці отримали назву криміналізму. Важливими компонентами цих практик є: а) наукове обґрунтування підстав (історичних, культурних, геополітичних, етнічних, економічних та інших) існування багатонаціональної держави України у визначених територіальних межах; б) інтеграція цього знання до системи освіти й правового виховання; в) розроблення на виваженій соціально-філософській основі ґрунтовної ідеології державного будівництва як генеральної методологічної основи спільного співіснування громадян України.

Зміст економічних заходів протидії політичній злочинності виражено через концептуальну реформу системи господарювання на основі ідеології соціального лібералізму, а також формування системи енергетичної безпеки України на засадах різноджерельних надходжень енергоносіїв.

Наголошується на ролі заходів забезпечення інформаційної безпеки, підвищення кримінологічної ефективності правового регулювання порядку фінансування політичних партій, формування їх виборчих списків, лобістської діяльності, запровадження інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проектів. Окремо акцентовано увагу на потребі вдосконалення кримінально-правових заходів запобігання політичним злочинам та поставлено питання про криміналізацію двох типів діянь: а) зловживання правом особистого

голосування на засіданнях Верховної Ради України; б) політичної нетерпимості як кваліфікуючої ознаки складів умисного вбивства, умисного тяжкого та середньої тяжкості тілесного ушкодження. Запропоновано модельні склади відповідних злочинів.

На основі аналізу зарубіжного досвіду наводяться додаткові аргументи на користь необхідності функціонального розгортання інституту громадських (неурядових, зокрема, журналістських) розслідувань, який має стати суттєвим чинником забезпечення прозорості у взаємодії між бізнесом та владою, ефективним неспеціалізованим інструментом кримінальної превенції.

До підсистеми політичних заходів протидії політичній злочинності запропоновано включити такі їх блоки: а) деполітизація правоохоронної та судової системи; б) інтенсифікація зовнішньополітичної роботи щодо залучення України до існуючих систем колективної безпеки або ж ініціювання створення нової – регіональної системи ідентичного значення; в) наукова розробка та впровадження в практичну діяльність концепції дипломатичної превенції політичних злочинів; г) розвиток інституту політичної відповідальності; д) удосконалення правового регулювання та широке запровадження у процес правотворчості та контролю за діяльністю публічної адміністрації інституту електронних петицій як потенційно ефективної форми політичної комунікації.

У пункті 4.1.2 *«Політико-кримінологічна технологія масового спротиву: доктринальна характеристика»* доведено, що самостійним крайнім заходом припинення триваючої злочинно-політичної діяльності є масовий громадянський опір (спротив). Його реалізація вимагає дотримання низки вимог та послідовності законних дій, система яких складає політико-кримінологічну технологію масового спротиву. Під нею запропоновано розуміти методологічно виважений комплекс виключних заходів, що здійснюються на основі цілеспрямованих та в цілому керованих правомірних дій значної кількості людей з метою схилити керівництво держави до прийняття/неприйняття певного політичного рішення, яке підтримується переважною більшістю населення країни та ґрунтується на крайній необхідності припинення кримінальної активності політичних еліт. Вона є формою консолідації інститутів громадянського суспільства у протидії глибокій, інституціоналізованій криміналізації політичної системи, дисфункції правоохоронних та судових органів, коли форма й зміст держави вступають у повну (чи суттєву) діалектичну протилежність.

Визначено підстави та умови застосування політико-кримінологічної технології масового спротиву. Обґрунтовується, що комплекс управлінських заходів щодо ініціювання та/або використання потенціалу масового руху громадянського опору може розглядатися як допустима політико-кримінологічна технологія лише на підставі крайньої необхідності у відновленні правопорядку, тобто за наявності виключно кримінально-превентивної мети та за сукупності таких умов: а) ретроспективно доведеної тривалої неефективності інших засобів впливу на криміналізований апарат держави, дисфункції якого у сфері охорони прав і свобод особи, протидії злочинності, правосуддя є явними; б) за наявності недовіри до персонального складу вищих органів державної влади у переважній більшості частини населення; в) фактичної неможливості застосувати (реалізувати)

передбачені законом демократичні процедури впливу на персональний склад вищих органів державної влади, в тому числі й за умов масового фактичного блокування інструментів недержавного контролю за ходом й результатом їх застосування; г) відповідності вимогам забезпечення національної безпеки на підставі науково обґрунтованого кримінологічного прогнозу розгортання масового спротиву, в тому числі з урахуванням імовірної реакції на нього суб'єктів міжнародного права; д) використання виключно ненасильницьких, законних методів впливу. Порядок і процедура встановлення та обґрунтування зазначених умов залежать від характеру, ступеню криміналізованості апарату держави, розвиненості інститутів громадянського суспільства, конкретної суспільно-політичної та криміногенної ситуації.

Відсутність необхідних і достатніх підстав та умов не дозволяє ідентифікувати комплекс відповідних заходів із політико-кримінологічною технологією масового спротиву. В залежності від характеру і значення діянь, що є змістом таких заходів, вони можуть кваліфікуватися як правопорушення, зокрема, злочини.

У підрозділі 4.2 «*Нейтралізація політичних факторів злочинності в Україні: стратегічний підхід*» сформовано доктринальну модель стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності в Україні. Вона визначена як комплексно-неординарна, що виражає загальну спрямованість діяльності на стабілізацію криміногенної обстановки, інтегроване зростання антикримінального потенціалу політики з одночасним зниженням внутрішньо- та зовнішньо-системних її протиріч, конфліктогенних аспектів функціонування. Стратегія включає в себе чотири компоненти: концептуальний (орієнтаційний), телеологічний, практико-кримінологічний (операціоналістський) та організаційно-забезпечувальний.

Концептуальним базисом стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності визначено ліберально-гуманістичну домінуючу державного управління, що розгортається на основі філософії людиноцентризму. Завдяки такій її спрямованості, практико-кримінологічне осереддя стратегії складає система заходів, об'єднаних в такі напрями: 1) концептуалізація загальносоціальної політекономічної ідеології та розгортання на її основі програм державного будівництва; 2) формування системи забезпечення та підтримання кримінологічної ефективності правового регулювання через інститути кримінологічної експертизи та моніторингу; 3) розбудова фундаменту морально-політичної свідомості на основі власної національно-політичної ідентичності у складі європейської цивілізації; 4) мінімізація дії загроз національній безпеці у зовнішньополітичній сфері, що формуються в орбіті геополітичних, регіональних взаємодій; 5) комплексна протидія політичній злочинності; 6) зниження ступеню впливу фінансово-промислових груп на державний апарат; 7) підвищення функціональності інституту політичних партій; 8) розвиток інституту політичної відповідальності; 9) відновлення довіри до держави.

Організаційно-забезпечувальний компонент визначає системно-управлінську й ресурсну складову реалізації стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності. Він включає в себе аспекти наукового, кадрового, інформаційного, фінансово-матеріального забезпечення операціоналістського компоненту стратегії.

Розділ 5 «Політика та протидія злочинності: модельні засади

інституціональної інтеграції» складається з трьох підрозділів та містить дослідження проблем інституціональної інтеграції політичної системи та системи протидії злочинності, яке виявило широкі можливості для використання інструментів політичного управління в кримінально-превентивних цілях.

У підрозділі 5.1 *«Політичний антикриміналізм як доктринальна складова кримінологічної політики: зміст та напрями реалізації»* розроблено наукові засади парадигми політичного антикриміналізму як концептуальної основи інституціональної інтеграції політичної системи та системи протидії злочинності. Така парадигма розуміється як умовно автономна доктринальна складова кримінологічної політики, що виражається у комплексі ідей, принципів, світоглядних диспозицій щодо політики, які забезпечують науково обґрунтовану зорієнтованість її інститутів на досягання загальносоціальних цілей кримінально-превентивного значення.

Політичний антикриміналізм має два виміри: світоглядний (аксіологічний, методологічний) та практичний (праксеологічний). Перший – полягає в утвердженні гуманістичної сутності політики, її зорієнтованості на вільну та відповідальну людину через забезпечення її кримінологічної безпеки; концепція людиноцентризму виявляється ціннісно-орієнтуючим ядром політичного антикриміналізму, що формує довкола себе орбіти превентивних практик політико-управлінського характеру. Другий – розкривається через напрями реалізації політичного антикриміналізму. Множину останніх згруповано за двома предметно-діяльнісними векторами: внутрішньо-управлінським та зовнішньо-управлінським. Кожен з них визначає загальну спрямованість політико-управлінського кримінально-превентивного впливу на основі ідеї (ідеології-руху) політичного антикриміналізму.

У структурі внутрішньо-управлінського вектору запропоновано виділити такі напрями реалізації ідеї політичного антикриміналізму: а) очищення влади; б) превентивне обмеження політичних прав; в) узгодження фракційної, міжфракційної, коаліційної роботи парламентарів з урахуванням вимог мінімізації криміногенного потенціалу політичних конфліктів.

Зовнішньо-управлінський вектор реалізації ідеї політичного антикриміналізму розкривається за такими напрямками: 1) парламентська коаліційна робота щодо формування політичної волі на створення належних правових основ концептуалізації та реалізації кримінологічної політики держави, стратегічний розвиток кримінологічного законодавства; 2) кримінально-превентивна діяльність депутатів всіх рівнів через функціонування громадських приймалень; 3) превентивна дипломатія; 4) монетарна превенція; 5) стимуляція національної пам'яті та соціокультурна трансформація; 6) активізація використання в кримінологічних цілях інструментів регіональної (місцевої) політики; 7) втілення у життя принципу *due diligence* (належної добросовісності та підвищеної відповідальності держав перед громадянами, в тому числі й за стан кримінологічної безпеки) як складової практики політичного антикриміналізму.

У підрозділі 5.2 *«Стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практик»* досліджено стратегічні засади інтеграції політичного управління та антикримінальної діяльності. Визначено складові стратегічного поля, в якому виділено п'ять ключових компонентів: кримінологічне обґрунтування, соціальний

запит, політична воля, ресурсне забезпечення та обструкція. Здійснено типологію стратегій інтеграції за критеріями конфігурації політичної ситуації та особливостями політичного режиму. За першим критерієм виділено та описано п'ять відповідних типів: стратегії пасивного очікування, поступального розвитку, стабілізації, адаптації та антикризова стратегія. За другим – два, а саме: підпорядкування та партнерства (європейсько-континентальної та англо-американської моделі). Відстоюється думка про те, що для сучасної України найбільш прийнятною є антикризова партнерська стратегія інтеграції політичної та кримінологічної практик за європейсько-континентальною моделлю.

У підрозділі 5.3 «Фактори обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці в Україні та шляхи їх послаблення» обґрунтовується, що зустрічний інституційно-інтегративний рух політичних та антикримінальних практик обов'язково супроводжуватиметься системним спротивом. До факторів обструкції зазначеному процесу віднесено: 1) інертність системи протидії злочинності; 2) політичну децентралізацію та посилення ролі місцевих еліт; 3) комерціалізацію політичних відносин; 4) знедержавлення легітимності. Запропоновано систему заходів щодо зниження інтенсивності їх дії.

Окремо акцентується увага на особливостях реалізації стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практик в умовах посилення політичної впливовості економічної еліти – фінансово-промислових груп та інших економічних акторів. Запропоновано кримінологічну модель державно-приватного партнерства у сфері формування та реалізації політики суб'єктами великого бізнесу. Вона ґрунтується на стимулюванні їх соціальної відповідальності на основі: а) забезпечення інтересів фінансово-промислових груп у максимізації прибутку; б) забезпечення інтересів всього населення та місцевих громад в активізації участі цих груп у суспільних справах щодо зниження рівня кримінальної загрози; в) відповідності принципам державного суверенітету, законності, забезпечення чесної конкуренції, політичного плюралізму й кримінологічної доцільності. Реалізація цієї моделі передбачає внесення змін та доповнень до Закону України «Про державно-приватне партнерство», прийняття Закону України «Про державне регулювання лобістської діяльності». Сформовано відповідні проектні пропозиції.

ВИСНОВКИ

В результаті здійсненого дослідження запропоновано авторський підхід до формування політико-кримінологічної теорії протидії злочинності, положення якої відображають єдність концепції зниження криміногенності політики з одночасним розкриттям її антикримінального потенціалу. Основні з цих положень можуть бути зведені до такого.

1. Під політико-кримінологічною теорією протидії злочинності запропоновано розуміти систему ідей, понять, категорій і зв'язків між ними, що описують, пояснюють природу та прояви політичного злочину, політичної злочинності, закономірності її детермінації, особливості політичного злочинця та політичних факторів злочинності, визначають практичні рекомендації щодо їх нейтралізації (зниження інтенсивності дії), а також формують концептуальні засади протидії

злочинності засобами політичного управління. Цілями цієї теорії є: а) інтеграція й структуризація наукового знання, адаптація його до потреб протидії злочинності; б) забезпечення всебічності та повноти інтегрованого знання нової якості; в) удосконалення наукових засад кримінологічної практики, зниження в перспективі рівня криміногенних загроз суспільству.

2. Встановлено, описано, пояснено основні етапи та закономірності становлення доктрини щодо вирішення проблем політичної злочинності. Виділено та здійснено аналіз наукового доробку філософів періоду античності, репрезентованого працями Аристотеля, Платона, Протагора, Каллікліса та Критіаса. Надана характеристика політико-кримінологічних ідей мислителів епохи Просвітництва – К. А. Гельвеція, П. Гольбаха, Г. Гроція, Ш.-Л. Монтеск'є та ін., а також низки вітчизняних дореволюційних юристів – Є. М. Анучіна, М. Н. Гернета, Ф. Гроссе, М. А. Неклюдова, М. М. Полянського, П. П. Пусторослева, Є. М. Тарновського, С. С. Ушеровича, а також Ч. Ломброзо, Р. Ляскі, Г. де Тарда та інших вчених.

Здійснено дослідження розвитку політичної кримінології протягом 70–90-х рр. ХХ ст. в працях таких зарубіжних кримінологів як С. Вібер, М. Ерман, Дж. Коулман, Д. Ліберман, Р. Лундман, Дж. Роебак, О. Терк, С. Шафер, С. Шейнголд, В. Чеймбліса та ін. Акцентується увага на здобутках у розробці політико-кримінологічної проблематики представників невсько-волзької кримінологічної школи: Ю. С. Апухтіна, В. М. Бурлакова, Г. М. Горшенкова, О. П. Данилова, С. У. Дикаєва, А. І. Долгової, П. О. Кабанова, Н. Ф. Кузнецової, В. В. Лунєєва, В. С. Овчинського, А. Л. Сморгунової, В. С. Устінова, Д. А. Шестакова, В. О. Шабаліна та інших російських кримінологів.

В Україні періоду незалежності до різних аспектів відтворення політичної злочинності в різні часи зверталися О. М. Бандурка, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, О. Ю. Бусол, В. В. Василевич, В. О. Глушков, В. В. Голіна, Т. А. Денисова, В. М. Дрьомін, В. П. Ємельянов, Н. А. Зелінська, О. М. Костенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, М. І. Мельник, Г. В. Маляр, Є. Л. Стрельцов, П. Л. Фріс, В. В. Циганова, В. І. Шакур, О. Ю. Шостко та інші вчені. Відстоюється думка, що існуючі напрацювання не становлять цілісного, системного політико-кримінологічного знання, мають вибірковий, неповний, в значній мірі науково дискусійний характер, що зумовлює потребу у їх теоретичному узагальненні та подальшому розвитку.

3. Сформовано методологічні засади дослідження політико-кримінологічних проблем, що складають трирівневу єдність способів пізнання. Наведено систему аргументів на користь оперування методологією діалектичного детермінізму, а також феноменологічним підходом, що складають філософський рівень пізнання. Загальнонауковий рівень репрезентовано такими методами, як абстрагування, порівняння, моделювання, типологічний метод, метод системного аналізу. Спеціально-науковий – соціальним конструктивізмом, цивілізаційним і діяльнісним підходами, генеалогією злочинності із широким застосуванням соціологічних, юридико-догматичного методів, а також кримінологічного моделювання.

4. Криміногенність політики визначена як її властивість відтворювати політичну злочинність та фактори детермінації загальної злочинності (політичні

криміногенні фактори). Надано опис, пояснення і теоретичне обґрунтування детермінаційних зв'язків між структурно-функціональними недоліками складових політичної системи та кримінальними практиками як політичного, так і позаполітичного характеру. Встановлено та здійснено аналіз особливостей впливу політичного режиму на злочинність. Визначено залежність між типом політичного режиму та загальними рисами стану злочинності.

5. Під політичним злочином запропоновано розуміти передбачене законом про кримінальну відповідальність, умисне, суспільно небезпечне діяння, що вчинене у сфері політики суб'єктом злочину та спрямоване на отримання, утримання, реалізацію, розширення, зміцнення політичної влади як цього суб'єкту, так і інших осіб, соціальних груп, організацій та/або з метою впливу на прийняття чи утримання від прийняття представниками вищих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій (їх органів) рішень, нормативно-правових актів, їх скасування чи зміни, та/або помсти за політичну діяльність.

6. У результаті здійснення класифікації політичних злочинів виділено та охарактеризовано 24 їх види, а саме: насильницькі та ненасильницькі; спрямовані на досягнення стратегічного й тактичного результату у сфері політики; внутрішньо- та зовнішньополітичні; внутрішньодержавні й міжнародні; злочини-експансії і злочини-сепарації; електоральні, представницько-кон'юнктурні, контрольно-обструктивні, злочини узурпації, політичні диверсії та політико-дискримінаційні злочини; ідеологічно конфліктні й безконфліктні; ліво-ідеологічні, право-ідеологічні, квазіліберально спрямовані, релігійно-фундаменталістські, протестно-ідеологічні, ідеологічно нейтральні.

7. Дослідження національного (внутрішньодержавного) виміру оцінок політичних практик як злочинних дозволило зробити висновок про їх відтермінований характер, а також залежності від переважаючих в суспільстві світоглядних, морально-етичних, політико-правових й суто культурних диспозицій конкретно-історичного моменту. Доведено, що перелік політичних за сутністю суспільно небезпечних діянь, не вичерпується тільки злочинами проти основ національної безпеки та може охоплювати низку складів злочинів проти життя та здоров'я особи, проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності, проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та проти журналістів, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку тощо.

8. Охарактеризовано міжнародний вимір оцінок політичних злочинів, який виявляє залежність від низки факторів, об'єднаних у три групи: правові, політичні та культурні. Правові фактори визначають юридичну систему координат, в якій відбувається первинне орієнтування суб'єктів міжнародних відносин, зацікавлених та/або зобов'язаних надати оцінку діянню як політичному злочину чи правомірній поведінці. Вона має дві умовні нормативні підсистеми: а) міжнародне кримінальне право; б) право міжнародної відповідальності. За джерелом міжнародної кримінально-правової заборони виділено та надано характеристику двом різновидам політичних злочинів: тим, протиправність яких визначається загальним міжнародним правом та конвенціями.

Встановлено та доведено, що на формування політичної позиції суб'єктів міжнародних відносин щодо застосування конкретного права впливають такі чинники: а) геополітична вага (значення) суб'єкту надання оцінки; б) характер взаємин держави (організації), яка надає оцінку, із винною стороною – державою, яка вчинила міжнародно-протиправне діяння; в) характер взаємин суб'єкта надання оцінки з потерпілою стороною – певною державою чи групою держав; г) конкретно-історичний політичний момент; д) прогнозовані політичні, економічні, екологічні, військові, антропологічні наслідки, що можуть настати за різних варіантів конкретних форм конфронтації з винною стороною як реакції на вчинене нею міжнародне правопорушення, а також з урахуванням політичних наслідків притягнення її вищих посадових осіб до кримінальної відповідальності за механізмами міжнародної юстиції. При цьому суттєвим інструментом політичного маневрування є правова дискреція, яка надає можливість або засудження міжнародно-протиправного діяння держави без визначення злочинності політичної діяльності його керівництва, або з таким визнанням.

Культурні фактори оцінки політичних злочинів у міжнародному вимірі – група фундаментальних чинників соціогенезу, що віддзеркалює в міжнародній політиці його найбільш глибинні засади, визначає сценарії розвитку соціальних систем та й, зрештою, людства в цілому.

Обґрунтована необхідність зниження ролі політичних факторів оцінки міжнародних та внутрішньодержавних злочинів за рахунок розширення та деталізації правових регулятивних механізмів на основі спільної політики гарантування та врахування культурної різноманітності. Унормування діяльності міжнародних акторів (в тому числі й міжнародних організацій, військово-політичних блоків) щодо застосування будь-якої сили для здійснення будь-яких інтервенцій повинно набути рис повноцінного механізму правового регулювання. Останній серед іншого має передбачати розгалужені інструменти міжнародної відповідальності держав, синхронізовані на рівні різних політичних регіональних утворень та підпорядковані єдиному наддержавному органу юрисдикції.

9. Під політичною злочинністю запропоновано розуміти історично мінливий, статистично стійкий, релятивний, соціальний феномен, що виражається у масових суспільно небезпечних, предметно політичних практиках, форми прояву яких мають кількісно-якісний вираз у понадсумативній сукупності різнорідних злочинів, а також злочинній діяльності. Вона має діяльнісний характер – виражається у соціально-деструктивних практиках. Останні носять суто інституційний характер, є проявом та, водночас, фактором дисфункції політики. Політична злочинність, як прояв криміногенності політики, інтегрована до механізму самодетермінації злочинності. Будучи, таким чином, самостійним її сегментом, вона є гносеологічно автономним криміногенним фактором.

10. Політичне переслідування визначено як діяльність, що полягає у застосуванні до особи (або групи осіб) законних та/або незаконних різнорідних, функціонально спільних заходів впливу, об'єднаних політичною чи політично зумовленою метою та які тягнуть за собою соціальні обтяження та/або спричиняють фізичну, моральну чи матеріальну шкоду. Це поняття охоплює політико-правове та політико-дискримінаційне переслідування. Останнє є різновид політичної злочинної

діяльності – прояв дискримінації за політичною ознакою та у широкому розумінні може бути визначене як інструмент конструювання суспільно-політичної думки чи контролю у сфері політико-корпоративного управління, що застосовуються з метою збереження стабільності політичної кон'юнктури та/або консолідації політичної сили, та/або забезпечення локального її переважання у політичному протистоянні.

11. Під політичними репресіями запропоновано розуміти злочинні політико-дискримінаційні практики – інструмент збереження, підтримання сприятливої (бажаної) для керівництва держави внутрішньополітичної кон'юнктури, збереження її монополії на політичну владу шляхом масового застосування законних та/або незаконних політико-дискримінаційних заходів управлінського, організаційно-правового, ідеологічного, економічного, фізичного характеру.

Політичний терор визначено як цілеспрямовану, системну, планомірну діяльність державних (або квазідержавних) органів щодо здійснення узаконеного масового насильства над громадянами з метою фізичного знищення частини населення, елімінації ідеологічного плюралізму із суспільного життя та забезпечення, таким чином, бажаних для правлячої еліти параметрів внутрішньополітичної безпеки в умовах утвердження її влади. Наведено вузьке та широке розуміння вказаних політико-кримінальних феноменів, здійснено їх відмежування.

12. Досліджено феномен особистості політичного злочинця та надано його типологічну характеристику. В основу типології покладено 5 базових критеріїв: мотивація та характер цілепокладання, спосіб вчинення злочину, відношення до чинного політичного режиму, місце особистості злочинця в соціальній структурі. Виділено, описано та пояснено 14 основних типів політичних злочинців: ідейний, корисливий, нігілістичний та ігровий; раціональний та патологічний (іраціональний); агресивний, експансіоністський, обманний та комбінований; бунтарський та консервативний; елітарний та ординарний. В структурі типів виділено низку підтипів.

13. Сформовано систему наукового знання про загальні закономірності та конкретно-історичну специфіку детермінації політичної злочинності. Охарактеризовано соціально-економічні, економіко-природничі, культурно-психологічні, управлінські психолого-маніпулятивні, правові, політико-кон'юнктурні фактори політичної злочинності взагалі та в сучасній Україні, зокрема.

Доведено, що політичній злочинності притаманна властивість самодетермінації, а саме: а) злочинність представників влади детермінує опозиційну політичну злочинність; б) внутрішні «кримінально-операційні кодекси» політичних сил та органів державної влади, в яких вони репрезентовані, «поглинають» нових членів, диктуючи необхідність їх кримінальної адаптації, криміналізації. Акцентовано на криминогенній ролі олігархізації політики.

14. Доведено, що загальна (неполітична) злочинність генерується соціальною системою як реакція адаптації до управлінських умов, що задаються політичною підсистемою. Структурно-функціональна характеристика детермінації злочинності політичними факторами визначається їх приналежністю до тієї чи іншої складової політичної системи та специфікою політичного режиму. Надано опис та пояснення

механізму криміногенної детермінації, охарактеризована залежність його складових від параметрів політичної організації суспільства, політичних відносин, культури, свідомості, комунікації, динамічного виміру політичної онтології. Встановлено, що існуючі та імовірні конфліктогенні конфігурації політичної системи спонукають до життя три умовні блоки політичних факторів злочинності: політико-економічні, політико-правові, та політико-культурні.

Наголошено на особливій ролі геополітичних факторів злочинності взагалі та в Україні, зокрема. Дістало подальшого розвитку кримінологічне знання про особливості Балто-Чорноморської зони геополітичної напруженості, наявні та прогнозовані криміногенні наслідки, що нею продукуються.

15. Розроблено систему базових заходів деструкції детермінаційного комплексу політичної злочинності, які об'єднано у п'ять змістовних груп: ідеологічні, економічні, інформаційно-безпекові, правові та політичні.

Обґрунтована необхідність та визначено концептуальні засади цілеспрямованого розвитку суспільно-політичної свідомості широких верств населення. Основою для цього має стати категоріальна формалізація й структурно-логічна реалізація у нормативних документів, освітніх програмах, ідеологія державного будівництва України, що засновується на таких наскрізних науково обґрунтованих та водночас духовно й емоційно особистісно-резонансних ціннісних й цільових блоках як людина, суверенітет, національних інтерес, національна безпека, справедливість.

Серед економічних заходів акцентовано на концептуальній реформі системи господарювання на основі ідеології соціального лібералізму, а також формуванні системи енергетичної безпеки України. З числа інформаційно-безпекових – на формуванні системи протидії дезінформації, контрпропаганди та мінімізації кібернетичних загроз.

Удосконалено наукові положення щодо змісту правових заходів протидії політичної злочинності. Наведено додаткові аргументи на користь: необхідності запровадження інституту кримінологічної експертизи нормативно-правових актів і їх проєктів; унормування лобістської діяльності; удосконалення правового регулювання порядку формування виборчих списків партій. Також висловлюється пропозиція щодо необхідності вдосконалення кримінально-правових заходів запобігання політичним злочинам, зокрема через криміналізацію незаконних дій з персональною електронною карткою для голосування народного депутата України, а також запровадження політичної нетерпимості (ненависті) як кваліфікуючої ознаки для складів умисного вбивства, умисного тяжкого та середньої тяжкості тілесного ушкодження.

У структурі політичних заходів протидії політичній злочинності виділено та надано опис таким: деполітизація правоохоронної та судової системи; інтенсифікація зовнішньополітичної роботи щодо залучення України до існуючих систем колективної безпеки або ж ініціювання створення нової – регіональної системи ідентичного значення; наукова розробка та впровадження в практичну діяльність концепції дипломатичної превенції політичних злочинів; розвиток інституту політичної відповідальності; удосконалення правового регулювання інституту електронних петицій.

16. Під політико-кримінологічною технологією масового спротиву запропоновано розуміти методологічно виважений комплекс виключних заходів, що здійснюються на основі цілеспрямованих та в цілому керованих та правомірних дій значної кількості людей з метою схилити керівництво держави до прийняття/неприйняття певного політичного рішення, яке підтримується переважною більшістю населення країни та ґрунтується на крайній необхідності припинення кримінальної активності політичних еліт. Визначено правові, етичні та кримінологічні підстави та умови її застосування.

17. Розроблено доктринальну модель комплексно-неординарної стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності в Україні, яка включає в себе чотири компоненти: концептуальний (орієнтаційний), телеологічний, практико-кримінологічний (операціоналістський) та організаційно-забезпечувальний. Концептуальним базисом стратегії нейтралізації політичних факторів злочинності визначено ліберально-гуманістичну домінанту державного управління, що розгортається на основі філософії людиноцентризму та соціального лібералізму.

18. Визначено зміст та напрями реалізації політичного антикриміналізму як доктринальної складової кримінологічної політики, яка виражається у комплексі ідей, принципів, світоглядних диспозицій щодо політики, які забезпечують науково обґрунтовану зорієнтованість її інститутів на досягання загальносоціальних цілей кримінально-превентивного значення. Відстоюється думка, що політичний антикриміналізм має стати ідеологічним підґрунтям трансформації політичної системи у бік розкриття її потенціалу щодо забезпечення руху всієї соціальної конструкції від стану криміналізму до реального демократизму й правової держави. Таким чином, він може розглядатися і як ідеологія-рух, ядром якої є гуманістично-ліберальна концепція політики, що визначає її зорієнтованість на вільну та відповідальну людину через забезпечення кримінологічної безпеки.

Реалізації політичного антикриміналізму в діяльності як органів державної влади, так і недержавних суб'єктів політики здійснюється за внутрішньо- та зовнішньо-управлінським напрямом. Акцентовано увагу на таких напрямках, як очищення влади, превентивне обмеження політичних прав, узгодження фракційної, міжфракційної, коаліційної роботи парламентарів з урахуванням вимог мінімізації криміногенного потенціалу політичних конфліктів. Наголошено на кримінологічному потенціалі парламентської коаліційної роботи, превентивної дипломатії тощо.

19. Визначено наукові засади функціональної синхронізації системи протидії злочинності та елементів політичної системи як умови їх інтеграції на основі стратегічного підходу. Здійснено типологію стратегій за критеріями конфігурації політичної ситуації та особливостями політичного режиму. Відстоюється думка про те, що для сучасної України доцільною є антикризова партнерська стратегія інтеграції політичної та кримінологічної практик за європейсько-континентальною моделлю. Встановлено, що основною метою інтеграційних заходів політико-кримінологічного спрямування є стабілізація криміногенної обстановки до показників докризового періоду, закладення кримінально-превентивного політико-кримінологічного потенціалу для ефективної деструкції визначальних складових

детермінаційного комплексу злочинності в Україні. Надано характеристику цим заходам.

20. Виявлено фактори обструкції інтегративній політико-кримінологічній практиці в Україні, до яких віднесено: 1) інертність системи протидії злочинності; 2) політичну децентралізацію та посилення ролі місцевих еліт; 3) комерціалізацію політичних відносин; 4) знедержавлення легітимності. Надано їх характеристику, запропоновано зміни та доповнення до Закону України «Про Національну поліцію» щодо удосконалення повноважень поліції у сфері формування та реалізації Стратегії протидії злочинності (засад кримінологічної політики держави).

Акцентовано увагу на специфіці факторів політичної регіоналізації та концентрації політико-економічного впливу на рівні місцевих еліт. Відстоюється думка про необхідність впровадження індивідуалізованого підходу до кримінологічного прогнозування й безпосередньої кримінально-превентивної практики з урахуванням економічних, політичних, культурно-психологічних особливостей регіональної соціодинаміки та роль в ній відповідних елітарних груп.

Наголошено на олігархізації як феномені комерціалізованого істеблїшменту, що викривляє природу самих політичних відносин, підживлює криміногенний потенціал політики в цілому. Сформовано кримінологічну модель державно-приватного партнерства, що ґрунтується на стимулюванні соціальної відповідальності великого бізнесу через його вплив на формування політичної волі відповідних політичних акторів щодо прийняття та реалізації нормативно-правових актів з питань протидії злочинності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія / Ю. В. Орлов. – Х. : Діса Плюс, 2016. – 656 с.

Статті у фахових наукових виданнях України:

2. Орлов Ю. В. Мотив, як ознака суб'єктивної сторони складу злочину : сутність та питання доцільності законодавчого закріплення / Ю. В. Орлов // Право і безпека. – 2011. – № 4. – С. 116–120.

3. Орлов Ю. В. Геополітичні фактори злочинності в Україні / Ю. В. Орлов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2012. – № 1034. – С. 226–229.

4. Орлов Ю. В. Кримінологічний аналіз рівня, динаміки та структури злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян / Ю. В. Орлов, О. М. Ігнатів // Європейські перспективи. – 2012. – № 4. – С. 120–125.

5. Орлов Ю. В. Політико-правові фактори злочинності в Україні / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2013. – № 21. – Ч. 2. – Т. 3. – С. 57–60.

6. Орлов Ю. В. Наукові засади формування стратегій інтеграції політичної системи та протидії злочинності / Ю. В. Орлов // Право і безпека. – 2014. – № 2 (53). – С. 124–130.

7. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : мета створення та предмет / Ю. В. Орлов // Наше право. – 2014. – № 8. – С. 138–143.

8. Орлов Ю. В. Національний банк України як політичний актор : політико-кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». – 2014. – № 1037. – С. 172–176.

9. Орлов Ю. В. Характеристика основних напрямів загальносоціального рівня протидії відтворенню політичних факторів злочинності в Україні / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Ч. 2. – Т. 4. – С. 67–71.

10. Орлов Ю. В. Стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практики / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5. – Т. 3. – С. 53–58.

11. Орлов Ю. В. Типологія політичних злочинців / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 6-2. – Т. 4. – С. 12–16.

12. Орлов Ю. В. Концептуальні засади протидії політичній злочинності / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 1 (9) : збірник наукових праць [редкол. О. М. Бандурка (голов. ред.) та ін.]. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 224–236.

13. Орлов Ю. В. Концептуальні засади протидії політичній злочинності (закінчення статті) / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 2 (10) : збірник наукових праць [редкол. Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов та ін.]. – Х. : Золота миля, 2015. – С. 196–209.

14. Орлов Ю. В. Політичне переслідування як соціально-правовий феномен : кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов // Право і безпека. – 2015. – № 2 (57). – С. 120–126.

15. Орлов Ю. В. Політичні репресії та терор як соціально-правові феномени : кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11) : збірник наукових праць [редкол. Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов та ін.]. – Х. : Золота миля, 2015. – С. 167–179.

16. Орлов Ю. В. Політичний антикриміналізм як доктринальна складова кримінологічної політики / Ю. В. Орлов // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – № 3. – Т. 1. – С. 278–281.

17. Орлов Ю. В. Кримінологічна класифікація політичних злочинів / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2015. – Вип. 3-2. – Т. 3. – С. 223–227.

18. Орлов Ю. В. Культурні фактори оцінок політичних злочинів у міжнародному вимірі / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. –

2016. – № 2 (13) : збірник наукових праць [редкол. Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов та ін.]. – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 20–31.

19. Орлов Ю. В. Криміногенність політичного режиму : загальнотеоретична кримінологічна характеристика / Ю. В. Орлов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2016. – Випуск 2. – Том 3. – С. 7–11.

20. Орлов Ю. В. Ідеологічне підґрунтя мотивації політичних злочинів : загальнотеоретична кримінологічна характеристика / Ю. В. Орлов // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – № 2. – С. 344–354.

Публікації у наукових виданнях іноземних держав:

21. Орлов Ю. В. Нормативно-правовые факторы преступности : понятие и классификация / Ю. В. Орлов // Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы : сб. науч. тр. / ГУ «Центр судебных экспертиз и криминалистики Министерства юстиции Республики Беларусь». – Минск : Право и экономика, 2012. – Вып. 2/32. – С. 63–68.

22. Орлов Ю. В. Феномен политической преступности / Ю. В. Орлов // *Legea si Viata*. – 2014. – № 10/2. – С. 117–120.

23. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна технологія масового спротиву : підстави застосування та особливості аналізу в контексті протидії злочинності / Ю. В. Орлов // *Recht der Osteuropäischen Staaten*. – 2014. – № 4. – S. 365–384 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reos.uni-goettingen.de/wp-content/uploads/365-384.pdf>.

24. Орлов Ю. В. Внутригосударственная социально-правовая оценка политического преступления : криминологический аспект / Ю. В. Орлов // *Legea si Viata*. – 2015. – № 3/2. – С. 68–72.

25. Орлов Ю. В. Криминогенность политики : сущность и системные проявления / Ю. В. Орлов // *Legea si Viata*. – 2016. – № 3/2 (291). – С. 50–53.

26. Орлов Ю. В. Политические преступления в международно-правовом измерении : криминологический аспект / Ю. В. Орлов // *Legea si Viata*. – 2016. – № 5/2 (293). – С. 69–72.

Праці апробаційного характеру:

27. Орлов Ю. В. Основні форми та сфери відтворення сучасного кримінального екстремізму в Україні / Ю. В. Орлов // Противодействие ксенофобии, экстремизму и терроризму в современном обществе : Материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Севастополь, 21 марта 2012 г.). – Севастополь, 2012. – С. 142–146.

28. Орлов Ю. В. Перспективи розвитку політичної кримінології в контексті проблем глобального управління / Ю. В. Орлов // Роль права та закону у сучасному суспільстві : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2012 р.). – К. : Центр наукових правових досліджень, 2012. – у 2-х томах. – Т. 2 – С. 66–69.

29. Орлов Ю. В. Політична корупція в Україні : феномен та детермінація / Ю. В. Орлов // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в

Україні : Матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 квітня 2013 р.). – Х. : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2013. – С. 181–186.

30. Орлов Ю. В. Зв'язок політики валютного регулювання зі злочинністю в Україні / Ю. В. Орлов // Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 18–19 травня 2013 р.). – К. : Центр наукових правових досліджень, 2013. – С. 101–103.

31. Орлов Ю. В. Політико-ідеологічні засади протидії корупції в Україні : кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 квітня 2014 р.) / МВС України ; Харківський національний університет внутрішніх справ ; Наук.-дослід. інст. вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 164–168.

32. Орлов Ю. В. Політична злочинність – метаідеологічний феномен чи результат деідеологізації суспільного розвитку? / Ю. В. Орлов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 травня 2014 р.) / МВС України ; Харківський національний університет внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України. – Том. 1. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 239–243.

33. Орлов Ю. В. Реалізація права на повстання : політико-кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов : материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Кишинёв, Республика Молдова, 7–8 ноября 2014 г.) / Институт юридических и политических наук Академии наук Республики Молдова ; Университет политических и экономических европейских знаний имени Константина Стере ; Славянский университет ; Институт уголовной политики и прикладной криминологии. – Кишинёв : Институт юридических и политических наук Академии наук Республики Молдова, 2014. – С. 143–145.

34. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічні засади протидії злочинності проти громадського порядку / Ю. В. Орлов // Кримінально-правові та адміністративні засади підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями проти громадського порядку та моральності підрозділами ОВС України : Збірник матеріалів «круглого столу» (м. Харків, 21–22 листопада 2014 р.) / Харківський національний університет внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 103–107.

35. Орлов Ю. В. Окремі елементи антикризової стратегії інтеграції політичної та кримінологічної практики / Ю. В. Орлов // Кримінологічна теорія і практика : досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 березня 2015 р.) / Національна академія внутрішніх справ. – К. : Вид-во НАВС, 2015. – Т. 1. – С. 115–118.

36. Орлов Ю. В. Політична корупція : поняття та форми прояву / Ю. В. Орлов // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 3 квітня 2015 р.) ; МВС України ; Харківський національний університет внутрішніх справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2015. – С. 141–145.

37. Орлов Ю. В. Окремі типологічні риси політичних злочинців / Ю. В. Орлов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2015 р.) ; МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2015. – С. 125–126.

38. Орлов Ю. В. Політичний злочин у міжнародному вимірі / Ю. В. Орлов // Міжнародні організації та міжнародне право XXI століття : етапи становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 лютого 2016 р.). – Х. : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2016. – С. 127–132.

39. Орлов Ю. В. Релятивізм в оцінці політичного злочину : методологічні аспекти кримінологічного аналізу / Ю. В. Орлов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 19 травня 2016 р.) ; МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : ХНУВС, 2016. – С. 29–30.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації:

40. Орлов Ю. В. Політико-економічні фактори злочинності в Україні / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 4 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 159–170.

41. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічний аналіз проявів безструктурного соціального управління / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2013. – № 5 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2013. – С. 118–127.

42. Кримінологічний довідник / за наук. ред. О. М. Бандурки ; за заг. ред. О. М. Джужі та О. М. Литвинова : довідкове видання. – Х. : Діса Плюс, 2013. – 412 с.

43. Пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» / А. Є. Голубов, К. С. Ізбаш, Ю. В. Орлов, О. О. Панова // Актуальні питання діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ України : зб. наук. праць факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства ХНУВС за 2013 рік / за заг. ред. члена-кореспондента НАПрН України, д-ра юрид. наук, заслуженого юриста України С. М. Гусарова. – Х. : НікаНова, 2014. – С. 468–471.

44. Орлов Ю. В. Характеристика мотивації політичного злочину / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 6 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 147–161.

45. Орлов Ю. В. Кримінологічний моніторинг ефективності правового регулювання як інструмент протидії злочинності / Ю. В. Орлов, Д. М. Миронюк // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 6 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 161–177.

46. Орлов Ю. В. Наукові засади формування політико-кримінологічної теорії протидії злочинності / Ю. В. Орлов // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 7 : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джужа та ін.]. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 109–129.

47. Орлов Ю. В. Ефективність правового регулювання у сфері протидії злочинності : політико-кримінологічний аспект / Ю. В. Орлов, Д. М. Миронюк // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2014. – № 8 : збірник наукових праць [редкол. Т. А. Денисова, О. М. Джужа, В. П. Ємельянов та ін.]. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 75–93.

АНОТАЦІЇ

Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертацію присвячено розробці політико-кримінологічної теорії протидії злочинності, положення якої відображають єдність концепції зниження криміногенності політики з одночасним розкриттям її антикримінального потенціалу.

У роботі визначено поняття, предмет та цілі політико-кримінологічної теорії протидії злочинності, охарактеризовано вітчизняний та зарубіжний досвід політико-кримінологічних досліджень, їх методологічну основу. Надано загальнотеоретичну характеристику криміногенності політики.

Сформовано концепцію політичного злочину, в результаті чого визначено його поняття, з'ясовано соціально-правову природу, здійснено класифікацію політичних злочинів. Надано характеристику внутрішньодержавного та міжнародного вимірів їх оцінок. Досліджено феномен політичної злочинності. Встановлено сутнісні ознаки та розроблено кримінологічні поняття політичного переслідування, репресій і терору. Надано типологічну характеристику особистості політичного злочинця.

Здійснено дослідження криміногенності політики крізь призму кримінологічного вчення про детермінацію злочинності. Надано опис і пояснення взаємозалежності процесів відтворення політичної злочинності та генерації політикою факторів загальної злочинності.

Розроблено стратегію нейтралізації політичних факторів злочинності, а також систему заходів протидії політичній злочинності. Визначено модельні засади інституціональної інтеграції політики та протидії злочинності.

Ключові слова: політико-кримінологічна теорія, криміногенність політики, політичний злочин, політична злочинність, політичні фактори злочинності, протидія, інтеграція.

Орлов Ю. В. Политико-криминологическая теория противодействия

преступности. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание учёной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена разработке политико-криминологической теории противодействия преступности, положения которой отражают единство концепции снижения криминогенности политики с одновременным раскрытием ее антикриминального потенциала.

В работе определено понятие политико-криминологической теории противодействия преступности, под которой предложено понимать систему идей, понятий, категорий и связей между ними, которые описывают и объясняют природу и проявления политического преступления, политической преступности, закономерности её детерминации, особенности личности политического преступника и политических факторов преступности, практические рекомендации по их нейтрализации (снижению интенсивности действия), а также формируют концептуальные основы противодействия преступности средствами политического управления. Структуру указанной теории составляют четыре логически взаимосвязанных предметных блока научной информации: 1) методология политико-криминологической теории; 2) категории, связи и закономерности институционального взаимодействия политики и преступности; 3) противодействие преступности средствами политического управления; 4) модельные основы реализации политико-криминологической теории.

Основной целью политико-криминологической теории противодействия преступности является выявление, системное описание и объяснение феноменов и проявлений криминогенного и антикриминального потенциалов политики, институциональных основ интеграции политической и криминологической практик, а также содействие, на этом основании, в устранении фрагментарности научного знания о взаимосвязи преступности и политики, криминологической деятельности и политического управления.

Охарактеризован отечественный и зарубежный опыт политико-криминологических исследований. Предложена методология исследования политико-криминологических проблем. Осуществлена общетеоретическая характеристика криминогенности политики, криминогенность понимается как её свойство воспроизводить политическую преступность и факторы детерминации общей преступности (политические криминогенные факторы). Описаны и объяснены детерминационные связи между недостатками структурно-функциональных элементов политической системы и криминальными практиками как политического, так и внеполитического характера. Определена зависимость между типом политического режима и общими чертами состояния преступности.

Сформирована концепция политического преступления, в результате чего определены его понятие и социально-правовая природа. Осуществлена классификация политических преступлений. Охарактеризованы внутригосударственные и международные измерения их оценок. Исследован феномен политической преступности. Установлены существенные признаки и

разработаны криминологические понятия политического преследования, репрессий и террора. Дана типологическая характеристика личности политического преступника.

Проведено исследование криминогенности политики сквозь призму криминологического учения о детерминации преступности. Предоставлено описание и объяснение взаимозависимости процессов воспроизводства политической преступности и политических факторов общей преступности.

Разработана стратегия нейтрализации политических факторов преступности, а также система мер противодействия политической преступности. Определены модельные основы институциональной интеграции политики и противодействия преступности.

Ключевые слова: политико-криминологическая теория, криминогенность политики, политическое преступление, политическая преступность, политические факторы преступности, противодействие, интеграция.

Orlov Yu. V. Political-criminological Theory of Counteracting Criminality. – *Published as manuscript.*

Thesis for a degree of Doctor of Law, Speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

Dissertation is devoted to solution of scientific problem dealing with formulating political-criminological theory of counteracting criminality, positions of which demonstrate unity of conception on reduction of criminogenics of politics along with uncovering its anti-criminal potential.

The work ascertains definition of the notion, subject and objectives of political-criminological theory of counteracting criminality, characterizes national and foreign experience of political-criminological researches, their methodological base. It gives general theoretical characteristic of criminogenics of politics.

The dissertation formulates conception of political offence, which allows to ascertain its notion, define its social-legal nature; classifies political offences. The work characterizes national and international dimensions of their evaluations. It researches phenomenon of political criminality. The dissertation ascertains substantial characteristics and works out criminological notions of political persecution, repressions and terror. The work elaborates typological characteristic of personality of a political offender.

The dissertation conducts research of criminogenics of politics in the view of criminological doctrine of determination of criminality. It elaborates description and explanation of interdependency between reproduction process of political criminality and generation of general criminal factors by politics.

The dissertation works out strategy of neutralization of political factors of criminality, as well as the system of counteracting measures for political criminality. The work defines model bases of institutional integration of politics and counteracting crime.

Key word: political-criminological theory, criminogenics of politics, political offence, political crime, political factors of criminality, counteracting, integration.

Підписано до друку 6.09.2016 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Л. Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, Л. Ландау, 27.